

УСЪВЪРШЕНСТВАНЕ НА СВЪРЗАНАТА РЕЧ НА 5-6-ГОДИШНИТЕ ДЕЦА В УСЛОВИЯТА НА ДЕТСКАТА ГРАДИНА

Кина Д. Канчева

ЦДГ № 1 „Ведрица” гр. Благоевград

Резюме: Устната реч, при нормално развитие на детето, се усвоява във възрастта между третата и петата му година, възприемайки речта на тези, които го обкръжават и опознава своята собствена речева дейност. Въпреки това ограмотяването по звуковия аналитико-синтетичен метод е успешно, когато върху тази степен на формиране умения и представи за общуване се осъществи през следващите две години надграждане за опознаване на общите закономерности на езика и фонетичните единици. Именно поради това на децата в предучилищна възраст е необходимо да се осигурят условия за участие в ежедневно педагогическо взаимодействие, което има за цел да се усвои на систематично и достъпно образователно съдържание по устна реч.

Ключови думи: реч, устна, свързана, усъвършенстване, деца

IMPROVEMENT OF CONNECTED SPEECH OF 5-6-YEAR-OLD CHILDREN IN KINDERGARTEN CONDITIONS

Kina D. Kancheva

Central Kindergarten No1 “Vedritsa”, Blagoevgrad

Summary: Oral speech, with normal child development, is mastered between the ages of three and five, perceiving the speech of those surrounding him/her and getting to know his/her own speech ability. However, literacy by the sound analytical-synthetic method is successful, when on this level of developed skills and ideas about communication, during the following two years upgrade of getting to know the general regularities of the language and phonetic units takes place. For this reason, preschool children need to be provided with conditions for participation in daily pedagogical interaction which purpose is mastering systematic and accessible educational content on oral speech.

Keywords: speech, oral, connected, improvement, children

Посредством превръщането на речта в интересен обект за опознаване на децата, това осигурява допълнителни възможности за езикова работа, в която усъвършенстват своята устна реч, като

- ✓ овладяват правилния изговор на звуковете в речта и техниката на говорене;
- ✓ преодоляват някои граматически несъвършенства (словосъчетания, морфологични форми, синтактични конструкции и други);

✓ продължават обогатяването на своя речник (Даскалова 2012).

Важно е, да се отбележи, че този подход се различава съществено от практиката за изчакване на естественото съзряване на детето (Круглова 2008). Още през втората половина на ХХ в. е подложена на съмнение идеята за непроменяемостта на развитието, тъй като бива оборена от психолозите когнитивисти, които обосновават значението на обучението до четиригодишна възраст за интелектуалното бъдеще на индивида (според Брунер 1960; Блум 1968; Хънт 1969). Обучението до постъпване в училище според тях предопределя темповете на умственото развитие на детето. За осъществяването на ранното умствено стимулиране, е необходимо да бъде осигурено овладяването на официалния език и да бъдат развити способностите за общуване.

Стимулирайки индивидуалната познавателна самостоятелност и активност, самоконтролът върху мисленето и речта, се развива постепенно. Въз основа на резултатите, които се постигат в педагогическата практика, се обновява и теорията за нея, като се разкрива необходимостта от съвременно усъвършенстване на детската устна реч и се уточняват проблемните области. Чрез създаването на методически решения за разкриване пред детето на звучащата реч и елементите ѝ се предразполага проявяването на потребност от слухово възприемане на обекти и нейното удовлетворяване чрез упражнения и занимателни игри.

По този начин обосновават вече способност на детето за обучаемост в предучилищна възраст се допълва и от наличие на способност за слушане на собствената реч по време на говорене, което цели опознаването ѝ. Освен че съзнателното слухово възприемане на устната реч осигурява придобиване на лингвистичен опит чрез системно обучение, но също така служи и за установяването на многоплатови връзки и зависимости между речевото и умственото развитие в процеса на подготовката по писане и четене в предучилищна възраст, както и ограмотвяването в начална училищна възраст.

Предимство на развиването на устната реч е, че изменя мотивацията на детето за общуване с неговите връстници и води до разнообразяване на взаимодействието му с тях. Характерът на общуване в детската група се променя от овладяването на знанията за езика и тяхното приложение в съвместни дейности променя. Според Жан Пиаже дори и децата да бъдат едно до друго, те обикновено водят колективен монолог (1950). По време на игра, всяко от тях, увлечено в заниманията си, си говори по време на игра, но въпреки това не обръща внимание на връстника до себе си, не му задава въпроси и съответно от него не очаква отговори.

От друга страна има изследвания, спрямо които детето овладява начини за събеседване със своите връстници (Лисина, Димитров 1982). Усложнява се характерът на социалните взаимоотношения, когато всеки от участниците в групата разбере и пожелае да обсъжда със своите връстници уточнена тема. В такъв момент общуването между събеседниците се обединява около обща цел за обменяне на мисли и придобива комуникативен характер. Ръководейки се от положителни емоционални подбуди за взаимодействие с учителя и със своите връстници, децата взимат активно участие в комуникативната ситуация, където установяват и поддържат диалогични взаимоотношения. За осъществяването на задачи по умствено и речево възпитание благоприятства отправянето на въпроси и построяването на разбираеми за събеседниците отговори. Освен това в процеса на междуличностно взаимодействие се направлява овладяването на логиката на езика, обогатява се речникът на децата, усъвършенства се звуковата култура на речта.

От една страна, речевото взаимодействие между връстниците спомага за формирането и уточняването на сензорен опит, а от друга – спомага за овладяване на необходимото за езиковото обучение рационално мислене (Петрова 2003). Именно прилагането на похвати за рационално мислене спомагат за това детето да придобие опит за ползване на

речта, езика и елементите им. Доказателство за наличие на лингвистичен опит е правилното разпознаване и назоваване, построяването на ясна и разбираема за слушателите мисъл. При решаване на езиковата задача въз основа на него детето направлява своето поведение в съответствие с условията, нормите и формите на социална организация в практическата дейност.

Въпреки това преди всичко овладяването на рационално мислене зависи от характера на възпитанието и обучението на детето. За извършването на разумна дейност е необходимо то добре да разбира целта ѝ и да владее начините за постигане на резултата от нея. Поради това, когато изпълнява всяко от действията в разумната дейност, ползва наличния си практически опит и знания. Посредством тях успешно осъществява разграничаване и обобщаване на получаваните сетивни данни, ползвайки ги за създаване на адекватни изводи при самоконтролиране на поведението си в конкретната ситуация. Учителят, когато свобода на детето за изпробване в практическа дейност и обсъждане на постигнатото чрез нея, е необходимо да избягва увлеченията за представяне на неизвестното с неразбираеми обяснения. Много точно още Л. С. Виготски определя тази практика като „вербализъм в обучението” и обосновава необходимостта от нейното преодоляване (1983).

Възможно е в подготовката за оgramотяване създаването на ситуации, в които децата срещат непреодолими трудности, тъй като те все още не разбират устните обяснения на възрастните. Именно поради това е важно да бъде избран минимумът от достъпни за детето знания, който му се осигурява посредством въвеждане на езикова работа в педагогическото взаимодействие. То получава чрез нея повече и разнообразни условия за съзнателно участие при нейното извършване. Минимизират се примерите за звуковете в речта, което от своя страна позволява изключително точно да се активизира слуховият анализатор и да се уточнят усещанията (кинестетически, зрителни, слухови и други). Обектът за опознаване се отделя като се променя изговорът на елемент от устното изказване.

Детето също може самостоятелно да извърши тези промени в устната реч, тъй като си служи с начин за постигане на желана и ясна цел. По този начин то овладява лингвистичен опит, формира представи, които ще му бъдат му необходими за предстоящото оgramотяване в първи клас по звуковия аналитико-синтетичен метод. Подготовка за овладяване на писмената реч, когато е осъществена чрез звукова работа, по-късно благоприятства за изграждането на всяко необходимо на първокласника лингвистично понятие. Така детето вече придобива и умее да ползва обогатени представи в звуковите занимания и именно поради това самостоятелно може да идентифицира звука, да определи някои от неговите признаци, както и да разграничи несъществените от съществените.

Най-важната предпоставка, от която зависи овладяването на всяко лингвистично понятие в училище, е формирането на лингвистични представи чрез звукова работа. Колкото и обстойни да бъдат устните обяснения, детето успява да формира само обобщена представа, която обогатява постепенно, за да може да овладее съответстващото ѝ понятие в училищна възраст.

За развитието на свързаната устна реч от съществено значение е фактът, че възприятието за нея не се свежда до отделни усещания, а е качествено нова степен на чувственото познание. Съответно в резултат на активното възприемане на речта посредством усещанията се изгражда цялостен образ за нея, тоест създава се обобщена картина, която се превръща в осмислена и обозначена с дума. Едно от свойствата му е осмислеността на възприятието за речта (или за елемент от нея). Възприемащият достига до това свойство, само в случай, че успее да придаде смисъл на слухово възприемания обект, който да бъде в съответствие със знанията му и с неговия минал опит. Аналитико-синтетичната

дейност на мозъка при възприятието се разгръща на по-високо ниво в сравнение с усещанията, тъй като анализът лежи в основата на осмисленото възприятие. Осмисленото възприятие се различава от усещането по това, че отразява обектите в тяхната цялост. Като обобщен образ на звуковия обект, лингвистичната представа е резултат от активното възприятие и се закрепва в думата, като се превръща в компонент на нейното лексикално значение. Съвкупността от представи за света служи за основа, върху която детето построява езиковата си картина за света.

Детето, разполагайки не само с представи, а и с общоприетите названия за тях, формира умения за общуване с хората, които го обкръжават. По този начин в това междуличностно взаимодействие успява да усъвършенства способностите си за изразяване в съответствие с особеностите на речевата ситуация и изискванията за събеседване. Изпълнявайки задачи за изказване в монологична или диалогична форма, детето овладява социални, емоционални, интелектуални и волеви умения. В междуличностното взаимодействие взема участие в договарянето на обща цел, обединява своите усилия с връстниците си в процеса на постигането ѝ, изгражда с тях положителни емоционални взаимоотношения, участва в целенасоченото общуване и се ръководи от значими за групата подбуди. Постепенно обогатява своите знания за устната реч и ги ползва в ежедневните дейности – изобразителна, художествена, игрова и други. Това, което създава атмосфера на социална сигурност е изпълняването на последователни действия и по този начин участниците преживяват увереност, удовлетвореност, дружелюбност, развиват умения да живеят заедно и всеки да изпълнява ролята си в звуковите занимания, спазвайки правилата, които произтичат от общата организация.

Във формиращия процес с обединяването на децата за постигане на обща цел се предразполага възникването на познавателни потребности от нови впечатления за родния език и устната реч. Самото съдържание на събеседването обхваща опознаването на представи, които се оказват необходими за предстоящото овладяване на писмената реч в училище чрез двете основни дейности – писане и четене. С интензивни упражнения започва формирането на всяка една от представите, посредством които децата възприемат речта, проявяват любопитство към определен елемент от нея, употребяват го съзнателно в общуването със своите връстници и задълбочават постепенно лингвистичните си знания. По този начин от обобщената представа за устна реч разпознават елементите ѝ и когато им е необходимо, от тях си подбират най-подходящите, за да построят изказването си. Не само овладяват названията звук, сричка, дума, изречение, текст, но и разширяват своя практически опит при тяхната употреба. Освен това ползват начини за учене, изключващи възпроизвеждане и насочват към овладяване на творчески подход при опознаване на устната реч и елементите ѝ (Димчев 2010).

В организираното предучилищно възпитание грижите за развиване на свързаната устна реч се обединяват около опознаването и осмислянето на общите свойства на членоразделната човешка реч. Посредством осъзнаване на смисъла, дискретността, последователността и линейността на отделните единици детето разширява своя опит за правилно и самостоятелно изразяване. Първоначално то различава думата като самостоятелна смислова единица, служеща му за основен ориентир в процеса на овладяване на лингвистични знания. Посредством допълване пропуснатата дума в текст, продължаване на мисъл с дума, заместване на една дума с друга, изказващият се разкрива пред събеседниците си не само вътрешната ѝ, смислова страна, но и нейната външна – звукова страна. Най-общите знания за думата му служат за опознаване и разпознаване на останалите елементи на речта.

Детето овладява умения за самоконтролиране на изговора си, за да отдели предлагания за опознаване елемент, използвайки различни начини – намалява или увеличава силата на своя глас, удължава времетраенето при произнасяне, прави паузи преди и други. Грешките, самостоятелните и адекватни действия по време на упражненията и игрите дават основание да се оцени, кой от изпълнителите и кога си служи съзнателно с дори и обобщени представи за елементите на речта. Също така всеки участник успява в игровия процес да формира навици за самонаблюдение, които са доказателство за стремеж към усъвършенстване на неговата устна реч. В процеса на игра се увеличава честотата на употребата на названия за елементите на речта и езика, което от своя страна помага на детето и то осмисля изискванията за построяване на синтактични конструкции и употребата на морфологичните форми. До разширяване и усъвършенстване на артикулационния опит, както и до подобряване изразителността на изказа води изговорът на различни форми на думите (Даскалова 1995).

Освен това опазването на устната реч спомага и за интелектуалното развитие на детето. По време на заниманията, свързани с устната реч и елементите ѝ то овладява логически действия за конкретизиране, анализиране, обобщаване, сравняване, синтезиране, служейки си не само с начини за извършване, а и за разпознаване на съществените характеристики във вече постигнатия резултат. Заедно с това установява зависимости между логическите действия и добива увереност, че е в състояние да разделя изречението на думи и от думите го съставя отново. Също така разделя думата на срички (части) и ги свързва по усвоения начин, а заедно с това и определя последователните звукове в думата и от тях я възстановява. Сричковия, звуковия, словесния анализ обвързва със своите практически умения за звуков, словесен, сричков синтез и овладява постепенно умения за умствена работа със звучащата реч и елементите ѝ.

Слуховото съсредоточаване над звучащата реч активизира и дисциплинира волевата памет на детето. То не само успява да запомни примерите, които звучат, но може и да установи сходствата и различията между тях. Също така определя самостоятелно думи, които се повтарят в слухово възприеман текст, успява правилно да се ориентира и посочва думите, които имат еднакъв звуков състав, търси и установява сходство между звукове или срички в думи. Групира сполучливо слухово възприети обекти, прави предложения за допълване с други подобни примери. Успешно се справя със задачата за изключване на излишния обект и обяснява сходството между останалите. Заедно с това проявява съобразителност, находчивост, увеличава постепенно темпа на своята работа с устната реч и елементите ѝ.

Обогатявайки лингвистичния си опит, детето разширява и своите възможности за неговото преобразуване. По време на заниманията по устна реч то разгръща своето творческо въображение, проявява интерес към обкръжаващите го, споделя впечатления, увеличава говорната си активност и изразява собствени мисли, желания и други. Също така взема участие в упражнения и игри с елементите на устната реч, прилагайки логически действия, активно сътрудничи в педагогическото взаимодействие. Освен това си подбира елементи, за да изпълни езикова задача, която е достъпна. С разбиране възприема създадения модел и успешно подменя някой от неговите елементи, за да образува ново смислово цяло. Отнася се съзнателно към изисквания за допълване, вграждане, пропускане на елементи и конкретизира настъпилите изменения във формата и съдържанието на изказаното.

Детето в заниманията със звучащата реч усъвършенства координацията между своите сетива, тъй като в единство полага умствени и физически усилия за разрешаване на задача, която му е поставена. Изгражда схеми и модели за слухово възприетите обекти, съобразявайки договорените изисквания за обобщено представяне на елементите в тях. Също така разбира, приема и спазва условността на знака, употребявайки го правилно и

може да обясни предназначението му. Успешно се справя със задачата за схематизиране на изречение посредством подреждане на правоъгълници върху хоризонтален ред, оставяйки дистанция между условните знаци за думите. Самостоятелно може да определи първата, последната или която и да било поредна дума в изречението. Освен това изгражда условен цветен модел на звуковата форма на дума, разграничавайки гласните от съгласните, обособявайки частите ѝ (срички). Активните действия с дясната и с лявата ръка, зрителният контрол, слуховото възприемане, му служат за формиране на достъпни умения и представи за езикова работа, върху които по-късно то надгражда уменията и знанията по писане и четене в начална училищна възраст.

Благоприятно се отразява внедряването на системата за развиване на свързаната реч както върху готовността на детето за овладяване на писането и четенето, така и върху цялостното му развитие. Приобщено за общуване със своите връстници, то се самоконтролира при устно изразяване, тъй като се стреми правилно да го разберат останалите. Вслушва се внимателно в изказването на всеки свой събеседник, за да може успешно да продължи игровото взаимодействие с него. Неговите практически опити за възприемане и построяване на изказване влияят благоприятно върху овладяването на функциите на сетивата и по време на изказване подобряват самоконтролирането. В процеса на подготовката по писане и четене детето среща известни трудности, за чието преодоляване е необходимо изучаване и уточняване на причините, които ги пораждат (Велинова 2004).

Литература:

Велинова, Т. (2004) Педагогически аспекти на оценката и самооценката в предучилищна възраст. *Обучение и възпитание в началното училище, детските градини и специалните училищни заведения*, София.

Виготски, Л. С. (1983) Мислене и реч, София.

Даскалова, Ф. (2012) Възпитаване звукова култура на речта // *Методика за развитие на речта и овладяване на българския език в детската градина*, Пловдив.

Даскалова, Ф. (1995) Психологически основи на развиващото обучение по роден език в детската градина, Благоевград.

Димчев, К. (2010) Методиката на обучението по български език в съвременното научно пространство // *LiterNet*, № 6

Круглова, А. (2008) Взаимосвязь звуковой культуры речи с развитием связной речи дошкольников, В. сб. Развитие связной речи дошкольников традиции и перспективы, Рязань.

Лисина, М., Ив. Димитров. (1982) Общуване и самопознание. София.

Петрова, В. (2003) Родна реч в детската градина, Велико Търново.

Bruner, J.S. (1960). *The process of education: a landmark in educational theory*. Cambridge: Harvard University Press.

Piaget, J. (1950) *The psychology of intelligence*. New York, Harcourt-Brance.